Qadimgi Koson tarixi: Mug’tepa va Mug’qal’a

Qadimiy Koson shahri 2000 yildan ko’proq tarixga ega bo’lib, u uzoq o’tmishda Farg’ona vodiysida o’ziga xos xususiyatga ega ko’hna shaharlardan biri bo’lgan. O’zR FA Arxeologiya instituti (hozirda Milliy arxeologiya markazi)ning Axsikent ekspeditsiyasi olib borgan tadqiqotlar natijasida shu narsa ma’lum bo’ldiki, Kosonsoy havzasidagi eng qulay yerlar shu davrda o’zlashtirilib, dehqonchilik qilingan. Kosonsoy havzasining o’rta va quyi oqimlarida miloddan avvalgi X-IX asrlardan boshlab, sun’iy sug’orib dehqonchilik qilish intensiv yo’lga qo’yilgan. Anchagina yerlar o’zlashtirilgan va keyinchalik, miloddan avvalgi III-II asrlarga kelib Kosonsoy havzasining yuqori qismida dehqonlar yashaydigan qarorgohlar paydo bo’lgan.

XII asrda esa Koson Qoraxoniylar saltanatining poytaxt shaharlaridan biriga aylangan. Bu yerda Qoraxoniylar davlatining xazina-xonalaridan biri joylashgan bo’lib, tanga pullar zarb qilingan. Temur va temuriylar davrida hamda so’nggi o’rta asrlarda Koson, ya’ni Kosonsoy shahri shimoliy Farg’onaning ijtimoiy, iqtisodiy va madaniy markazlaridan biri bo’lgan.

60
50
40
30
20
10

Miloddan avvalgi I asrda Kosonsoyning chap sohilida strategik jihatdan qulay tabiiy tepalikda, ya’ni hozirgi Mug’tepa (Mug’qal’a) arxeologiya yodgorligi o’rnida qadimgi Koson shahriga asos solingan. U qadimgi Farg’ona podsholarining yozgi qarorgohi sifatida tarix solnomalariga kirgan.

Eramizning VI asridan arablar istilosigacha Koson shahri Turk xoqonligining ishonchli vakillari tomonidan idora etilgan. Ushbu davrga doir shahar arki va qal’aning salobatli mudofaa devorlarining qoldiqlari saqlanib qolgan. Shaharda kulolchilik, amaliy san’at va hunarmandchilik yuksak darajaga yetgan.

IX–X asrlarga kelib shahar o’zining avvalgi siyosiy mavqeini yo’qota boshlagan. So’ngra u hozirgi Kosonsoy

shahrining o’rniga ko’chgan hamda Kosonsoy vohasining iqtisodiy va madaniy markaziga aylanadi. Bu haqda qadimiy Xitoy manbalarida, jumladan, sayyoh va olimlar Chjan Syan, Syuan Szan, arab tarixshunoslari Yaqubiy, Istahriy, Maqdisiy, Ibn Xurdodbek, shoh va shoir Zahiriddin Muhammad Bobur asarlarida, shuningdek, XVI asrda yashagan tarixchi olim Muhammad Ibn Vali Kosoniy, keyinchalik taniqli tarixshunos va sharqshunos olimlar N.Y.Bichurin, M.S.Andreyev, V.V.Bartold, A.N.Bershntam, N.A.Latinin, Y.A.Zadneprovskiy, A.Anorboyev asarlarida ma’lumotlar mavjud.

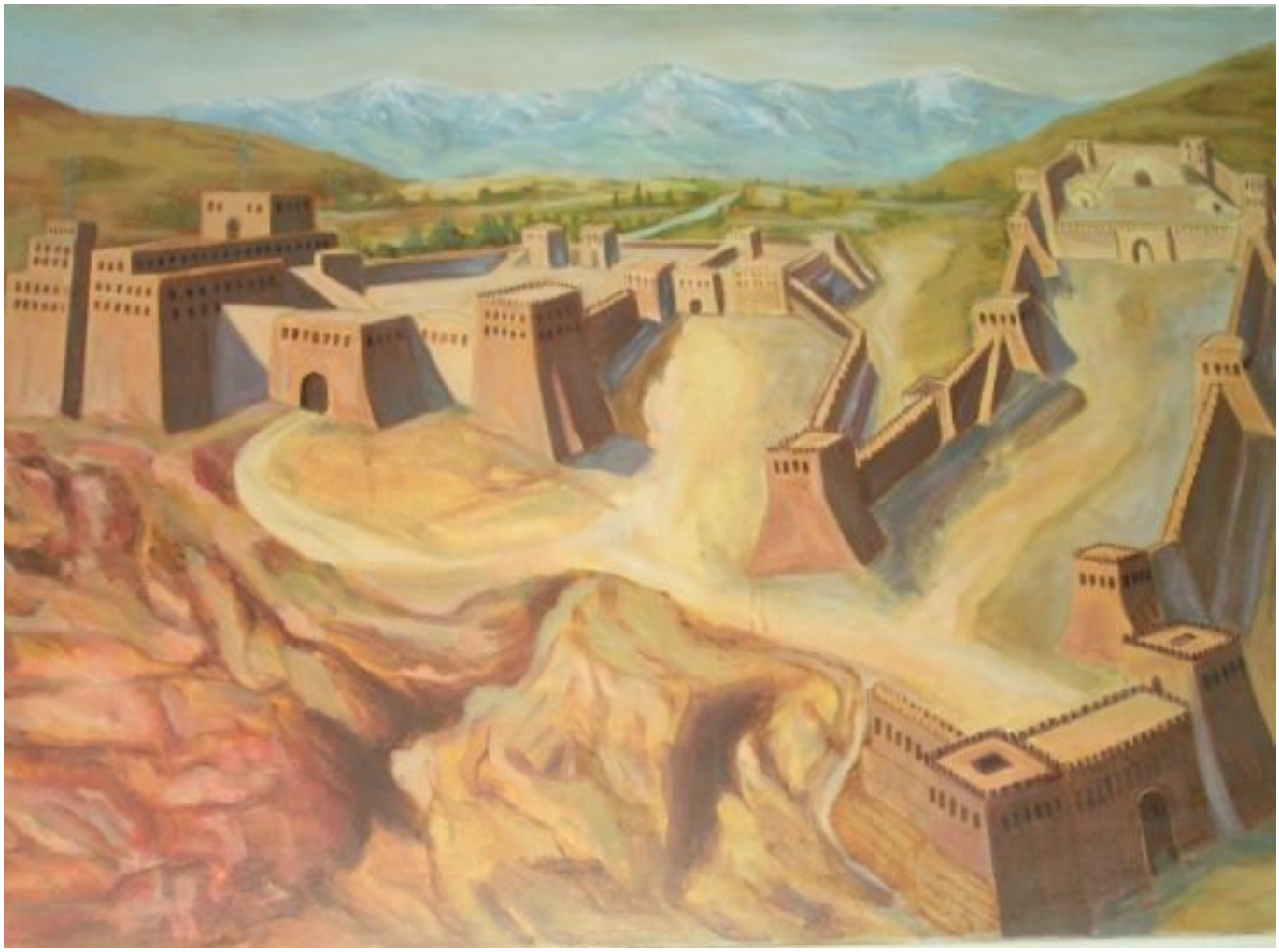
Birinchi bo’lib Koson (Mug’tepa) vayronalarini 1895-yilda N.Sherbina-Kramarenko kelib ko’rdi. U o’z hisobotida boy arxeologik qimmatga ega bo’lgan materiallar olish mumkinligini qayd etgan. Kosondagi ilmiy izlanishlarni 1946-yilda A.N.Bershntam davom ettirgan. Olimning fikricha, shaharda madaniy qatlamlar balandligi 10 metrni tashkil etadi. Mug’tepaning sakkizta joyida ilmiy tekshirish ishlari olib borildi. A.N.Bernshtam Koson eramizdan avvalgi davrdagi harbiy istehkom, madaniy markaz shahar poytaxti bo’lgan, degan xulosaga keldi.

Mug’tepa va Mug’qal’a yodgorliklarini o’rganish 1951-1983-yillarda Y.A.Zadneprovskiy tomonidan olib borildi. Olim o’z ilmiy izlanishlarida shahar madaniy qatlamlarining eramizdan avvalgi II-I asrlar davrini, ya’ni antik davrini o’rgandi. Qazish ishlari natijasida qadimgi shaharning minorasi qisman ochildi. Y.A.Zadneprovskiy Koson shahri eramizdan avvalgi Davan podsholigining poytaxti bo’lgan va u IV-VII asrlarda Farg’ona davlatining markazi hisoblangan, degan fikrni olg’a surdi.

Hozirgi kunda Kosonsoy shahrida Mug’qal’a arxeologik yodgorligidan tashqari IX–XVII asrlarda yaratilgan Shayx Sulton Jaloliddin Somoniyning G’o’zapoya mozor masjidi majmui, Jome’ masjidi, Sadpiri Komil masjidi, Gungalak yer osti hammomi, Yusupxon Eshon maqbarasi va boshqa bir qator me’moriy obidalar mavjud. Xulosa qilib aytganda, Koson-Kosonsoy shahri Farg’ona vodiysining shimoliy–sharqida joylashgan, xalq amaliy san’ati, me’morchiligi, hunarmandchiligiga ega bo’lgan madaniyat maskani va Buyuk ipak yo’lidagi qadimiy shahar sifatida o’zbek xalqi tarixida munosib o’rin egallagan.

Tarixiy yozma manbalar va olib borilayotgan arxeologik ilmiy qazilmalar natijasi shuni ko’rsatadiki, Kosonsoy Samarqand, Buxoro, Xiva, Shahrisabz, Axsikent, Termiz, Toshkent kabi ko’hna shaharlari qatorida O’zbekistonda davlatchilik asoslarining rivojlanishida hamda siyosiy, iqtisodiy va madaniy jihatdan taraqqiy etishida katta ahamiyat kasb etgan. Qadimiy Koson shahri eramizdan oldingi II asr o’rtalarida tog’oldi hamda vodiy dehqonlari o’rtasidagi aloqa markazi, Farg’ona vodiysida hukmronlik qilgan Davan podsholigi, buyuk Kushonlar saltanati, turk xoqonligi, Somoniylar, G’aznaviylar, Qoraxoniylar saltanatida poytaxt, harbiy-siyosiy markaz, ilm-fan, hunarmandchilik, savdo, tijorat ishlari taraqqiy etgan iqtisodiy shahar maqomiga ega bo’lgan. Xulosa qilib aytganda, milodiy eradan avvalgi II-I asrlarda Kosonsoy havzasining qadimgi dehqonchilik va shaharsozlik madaniyati asosida paydo bo’lgan Koson-Kosonsoy shahri 2100-2200 yillik uzluksiz tarixga egadir.

Demak, ushbu yodgorlik atrofida ham obodonlashtirish ishlarini amalga oshirib, qayta ilmiy tadqiqot ishlarini o’tkazishda yosh arxeolog tadqiqotchilarni jalb etish, Respublika miqiyosidagi ichki va tashqi sayohlik yo’nalishlarini ochish hamda xizmatini yo’lga qo’yish maqsadga muvofiq bo’ladi.

Koson shahrining tiklangan ko’rinishi